

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО
ПРАВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ
СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступення вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка ІV курсу 13-421 групи

Спеціальності: 081 Право

Освітньо-професійної програми «Право»

Кокиза Тетяна Олександрівна

Керівник: к.ю.н., доцент Петренко Н.О.

Рецензент: к.ф.н., доцент Задорожня Н.О.

Херсон - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Правовий статус судів апеляційної інстанції господарського судочинства	
1.1.Правовий статус судді суду апеляційної інстанції в господарському судочинстві.....	7
1.2. Функції суду апеляційної інстанції в господарському судочинстві.....	12
РОЗДІЛ 2. Порядок оскарження рішень суду першої інстанції до судів апеляційної інстанції	
2.1. Подання апеляційної скарги до господарського суду апеляційної інстанції	19
2.2. Порядок розгляду справ судами апеляційної інстанції господарського судочинства.....	29
РОЗДІЛ 3. Рішення господарського суду апеляційної інстанції	
3.1. Повноваження суду апеляційної інстанції	33
3.2. Форма та зміст рішення господарського суду апеляційної інстанції.....	47
ВИСНОВОК	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Зміни внаслідок судової реформи як однієї з найбільш всебічних реформ в Україні характеризуються потужною динамікою трансформацій. Стратегія реформування судової влади, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затверджена Указом Президента України, передбачає принципові зміни щодо правил здійснення правосуддя та діяльності основних судових установ, оновлення судових органів, процедури призначення, звільнення та переведення суддів. Крім того, прийняті нові процесуальні кодекси.

В результаті реформи виникло багато суперечностей у таких питаннях, як сфера судового розгляду, суб'єкти оскарження останнього, моделі оскарження та модернізація апеляційного провадження. Вказані питання визначають актуальність нашого дослідження.

Процес апеляційного провадження вимагає всебічного його вивчення на основі системного аналізу, вимагає поглибленого з'ясування його значення не лише як самостійного об'єкта дослідження, але і в процесі його взаємодії з іншими правовими явищами, які підпорядковуються єдиній спільній меті – належному функціонуванню системи органів правосуддя, внаслідок чого повною мірою реалізується захист прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Мати право на апеляцію не означає задоволення вимог відповідної особи. Результат розгляду апеляційної скарги залежить від повноважень, наданих господарським апеляційним судом. Тому апеляційний суд відіграє дійсно важливу роль у зміцненні верховенства права.

Останнім часом динамічний розвиток економічних відносин спричинив збільшення кількості господарських спорів та звернень до господарських судів, незважаючи на передачу низки категорій справ до адміністративних судів. Як результат, природно збільшується кількість поданих апеляційних скарг і, відповідно, навантаження апеляційних

суддів може вплинути на якість правосуддя. На якість роботи господарських судів впливає низка негативних факторів. Однією з гострих проблем є вдосконалення господарського процесуального законодавства щодо процесуального механізму усунення помилкових судових рішень господарських судів. Належний судовий захист учасників господарських відносин з цієї точки зору може здійснюватися лише при чіткому закріпленні повноважень апеляційних судів. Проблеми апеляційного провадження в господарському судочинстві України вивчали українські науковці-правники: Є. Чернушенко, Т. Степанова, Л. Поліщук, В. Плевако, проте ряд питань потребує уточнення та розгляду в сучасному мінливому законодавстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Праця ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (прийнята Верховною Радою 18 березня 2004 р. № 1629-IV), Програми інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, Програми про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2019 року № 837, Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України від 21 листопада 2002 р. № 228-IV.

Кваліфікаційна робота виконана згідно напрямів наукових досліджень кафедри: «Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у соціально-економічній, адміністративно-політичній сферах та правоохоронній діяльності» (номер державної реєстрації 0117U001733). Тема кваліфікаційної роботи затверджена Вченою радою Херсонського державного університету (наказ № 381-Д

від 22.04.2020 року) та відповідає тематиці пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних досліджень ЗВО.

Метою дослідження є визначення сутності та особливостей апеляційного провадження в господарському судочинстві України.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- з'ясувати правовий статус суддів апеляційної інстанції в господарському судочинстві;
- розглянути порядок оскарження рішень суду першої інстанції до судів апеляційної інстанції;
- визначити особливості подання скарги до господарського суду апеляційної інстанції;
- з'ясувати порядок розгляду справ судами апеляційної інстанції;
- виокремити повноваження суду апеляційної інстанції;
- визначити особливості форми та змісту рішення.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у зв'язку з діяльністю апеляційного господарського суду зі здійснення правосуддя у господарських справах.

Предметом дослідження виступають повноваження апеляційного господарського суду щодо особливостей апеляційного провадження.

Методи дослідження. У роботі застосовувалися історичний, логічний, аналітичний, діалектичний методи. Особливості апеляційного провадження в господарському судочинстві України досліджуються за допомогою систематичного та порівняльного методів.

Теоретичну базу дослідження складають праці вітчизняних і зарубіжних вчених-процесуалістів в області господарського, цивільного й адміністративного процесів, серед яких, крім вищеназваних, роботи В. Беяневич, О. Борисової, С. Васильєва, А. Гнатенко, Д. Луспенік та ін.

Наукова новизна дослідження зв'язується автором з комплексним висвітленням питань апеляційного провадження в господарському судочинстві України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали роботи можуть бути використані в процесі подальших досліджень проблем апеляційного провадження в господарському судочинстві України. Деякі положення роботи можуть бути використані у процесі викладання навчального курсу господарського права України, конституційного права України та при читанні відповідних спецкурсів у вищих навчальних закладах, а також у науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні висновки, сформульовані в роботі, обговорювалися на засіданнях кафедри адміністративного і господарського права та правоохоронної діяльності.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 1 праця (тези виступів):

Місце судів апеляційної інстанції в господарському судочинстві України. Другі економіко-правові студії: матеріали Всеукраїнської науково практичної конференції молодих вчених (10 жовтня 2019р., м. Одеса) відп.ред. А.В.Смітюх. – Одеса: Фенікс, 2019. – С. 39-41.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 62 сторінку: основний текст – 55 сторінок, обсяг, що займає список використаних джерел і літератури (60 найменувань) – 7 сторінок.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Повний обсяг роботи становить 60 сторінок: основний текст – 53 сторінки, обсяг, що займає список використаних джерел і літератури (60 найменувань) – 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

Правовий статус судів апеляційної інстанції господарського судочинства

1.1. Правовий статус судді суду апеляційної інстанції в господарському судочинстві

Сьогодні в Україні проходить судова реформа, метою якої є підвищення довіри громадськості до правосуддя та вдосконалення існуючих процедурних стандартів. Надзвичайно важливе місце в цьому плані займають аудиторські інстанції та їх повноваження, оскільки саме апеляційні та касаційні інстанції, нарешті, забезпечують законність, обґрунтованість судових актів та їх відповідність об'єктивній правді. Діяльність та організація роботи господарського суду визначаються відповідно до Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Господарського процесуального кодексу України, міжнародних договорів, дозвіл на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та іншими законодавчими актами.

Слід зазначити, що коло вітчизняних правознавців присвятили свою увагу на науковому рівні господарському апеляційному суду в Україні та його діяльності, серед яких варто відзначити дослідження А. Згами, А. Курило, О. Ломакіної, Л. Ніколенко.

У той же час саме повноваження апеляційних судів впливають на практичну реалізацію результатів апеляційного розгляду господарських справ, визначають порядок правозастосування у цій галузі. Тому актуальним в умовах сьогодення є науковий розгляд правового становища апеляційного господарського суду та суддів через розкриття їх основних повноважень.

Повноваження суддів апеляційної інстанції в господарському судочинстві визначаються у таких основних нормативно-правових

актах: Господарському процесуальному кодексі України, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Суддею апеляційного суду може бути особа, що відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді та підтвердила, відповідно за результатами кваліфікаційного оцінювання, спроможність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, а також відповідає одному із наступних показників: стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років; науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права (щонайменше 7 років); досвід професійної діяльності адвоката (у тому числі щодо представництва в суді або захисту від кримінального обвинувачення (щонайменше 7 років); сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, що визначено у пунктах 1-3 цієї частини (щонайменше 7 років) [49].

Голова апеляційного суду та його заступник (заступники) з числа суддів апеляційного суду обираються зборами суддів. У рамках апеляційного суду утворюються палати для розгляду певних категорій справ. Секретарем Судової палати очолюється Судова палата, його обирають із числа суддів цього суду строком на три роки. Рішення про створення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду. Говорячи про правовий статус суддів апеляційної інстанції в цілому, М. Абрамовим називаються три основні завдання та функції:

- 1) завдання захисту прав та законно захищених інтересів учасників господарських відносин, що відповідає функції розгляду конкретних справ у судових засіданнях;

- 2) завдання пропаганди верховенства права у сфері господарських відносин, функцією є узагальнення практики з найважливіших категорій спорів або до окремих підприємств, організацій, до яких позови часто подаються у великій кількості;

3) завдання внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності, функцією є взаємодія суду з іншими органами з метою вдосконалення чинного законодавства [24, с. 21]. Повноваження суддів апеляційної інстанції можуть існувати та реалізовуватися виключно у межах правової форми і у процесі їх правового регулювання.

Згідно зі ст. 27 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» до повноважень суддів апеляційної інстанції, окрім розгляду справ в апеляційному порядку, належить також судовий статистичний аналіз, вивчення та узагальнення судової практики та надання методичної допомоги місцевим судам в застосуванні законодавства. Зазначені повноваження апеляційних суддів відіграють важливу роль у зміцненні верховенства права та покращенні якості правосуддя і можуть бути умовно поєднані під назвою позасудових повноважень.

Правовий статус судді суду апеляційної інстанції в господарському судочинстві регламентується ГПК України. Зокрема ст. 36 наголошує на недопустимості повторної участі судді у розгляді справи, якщо суддя, який брав участь при розгляді справи у суді першої інстанції, відповідно при розгляді тієї самої справи в апеляційних та касаційних судах не може брати участь, а також при новому розгляді справи у суді першої інстанції (наприклад, після скасування рішення суду або рішення про припинення провадження у справі). Також суддя не може брати участь у розгляді питання по суті, якщо брав участь у вирішенні спору у справі, яка стосується судді. Також це стосується неможливості брати участь у розгляді тієї самої справи в касаційних судах або першій інстанції.

Проте, якщо це стосується рішення про яке згодом було скасовано вищим судом, то суддя, що брав участь у розгляді справи, не може брати участь у розгляді заяви через нововиявлені обставини. У зв'язку з винятковими обставинами у справі судді, який брав участь у розгляді

справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанції заборонено брати участь у розгляді заяви про перегляд судового рішення.

Суддя має право залишити позовну заяву без руху відповідно до ст. 174 ГПК України, якщо він встановить, що було порушення вимог статей 162, 164, 172. У такому випадку суддя протягом п'яти днів з дня отримання позовної заяви органом суд має право залишити позовну заяву без руху.

Позовна заява може бути повернута суддею якщо вона була подана особою, яка не має правоздатності, або підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою без вказаного офіційного становища. Також це стосується порушення правила поєднання вимог (окрім випадків, які передбачено у ст. 173 цього Кодексу. Позовна заява може бути повернута суддею якщо немає підстав для прокурора звертатися до суду в інтересах держави або звертається до суду особа, яка має право звернутися до суду в інтересах іншої особи; якщо позивач подав до того ж суду ще один позов проти того ж відповідача з тим самим предметом та підставою, також це відбувається коли заява не має доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими відповідно закону.

Відповідно до закону суддя повертає позовну заяву та додані до неї документи не пізніше ніж через п'ять днів з дня отримання або з дня закінчення строку усунення недоліків.

Суддя, відповідно до ст. 175 ГПК України [10] може відмовити у відкритті провадження у справі у випадку, коли заява не підлягає розгляду за правилами господарського провадження, не набрало законної сили рішення суду про припинення провадження між одними і тими ж сторонами, є справа у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета та з тих же підстав у судовому провадженні цього або іншого суду, присутнє рішення арбітражного суду, міжнародного комерційного арбітражу по тій же самій справі, або рішення суду

іноземної держави, міжнародного комерційного арбітражу. Також суддя може відмовити у разі смерті фізичної особи або компанія була оголошена «мертвою», у випадку, коли спірні правовідносини не допускали правонаступництва.

Можна також порівняти повноваження суддів апеляційної інстанції під час розгляду цивільних справ, які визначено статтею 374 Цивільного процесуального кодексу України. Варто зазначити, що у Цивільному кодексі на відміну від Господарського, повноваження суддів розписані чіткіше. Наприклад, суддя апеляційного суду за результатами розгляду апеляційної скарги має право на: 1) залишення рішення суду без змін, а скаргу не задовольняти; 2) повністю або часткове скасування рішення суду та прийняття нове рішення у відповідній частині або змінити рішення; 3) визнання недійсним рішення суду першої інстанції повністю або частково у випадках, передбачених цим Кодексом, та припинення проваджень у відповідній частині; 4) скасування рішення суду повністю або частково та у відповідній частині про припинення провадження у повному обсязі або частково або залишити позов без розгляду повністю або частково; 5) скасування рішення суду та направлення справи на розгляд до іншого суду першої інстанції у відповідності до встановленої юрисдикції; 6) скасування рішення, що перешкоджає провадженню подальшому у справі, та направлення справи до суду першої інстанції для подальшого розгляду; 7) скасування рішення про відкриття провадження у справі та прийняття рішення про направлення справи до розгляду іншим судом першої інстанції відповідно до встановленої юрисдикції; 8) у передбачених цим Кодексом у випадках, можливе скасування свого рішення (повністю або частково) та прийняття одного з рішень, які зазначені у пунктах 1-7 частини першої цієї статті [57].

Отже, підставою для здійснення повноважень судді апеляційної інстанції є позов особи, яка має право подати апеляційну скаргу, на

перегляд рішення чи ухвали місцевого господарського суду за апеляцією. Після надходження апеляційної скарги суддя приймає рішення про прийняття її, але необхідно дотримуватися певних умов (факти, що коректують спрямованість його подальших дій). Це можуть бути умови, пов'язані з вимогами до форми, змісту апеляції, строків її подання тощо. Невиконання таких умов може спричинити негативні процесуальні наслідки для особи, яка подає таку скаргу.

1.2. Функції суду апеляційної інстанції в господарському судочинстві

Вивчення повноважень апеляційної інстанції на різних етапах розвитку апеляційного розгляду свідчить про наявність тенденції до розширення кола цих повноважень у зв'язку з потребами учасників судового розгляду у належному судовому захисті. Поступово апеляційний суд отримує право не лише встановлювати, чи рішення суду нижчої інстанції є правильним, але й безпосередньо впливають на праввідносини шляхом повторної перевірки по суті. Таким чином, відбувається певна модернізація змісту та обсягу повноважень апеляційного суду. Ці зміни пов'язані із закріпленням чіткої інстанції судової влади в межах певної судової системи та формулюванням її кінцевої мети.

Відзначимо, що сучасними апеляційними господарськими судами є ті судові органи, які безпосередньо беруть участь у досягненні кінцевої мети господарського судочинства – захисту прав, свобод та законних інтересів громадян та юридичних осіб. Зміни в економічній процедурній формі можуть відбутися лише за умови створення більш ефективного механізму такого захисту. До введення зазначеного механізму господарські апеляційні суди повинні існувати та розвиватися з

урахуванням їх історичної спадщини. Адже саме перевірка рішень та рішень місцевого господарського суду в апеляційному суді може підвищити рівень їх законності, об'єктивності та обґрунтованості.

Останнім часом процесуальне законодавство України набуло змін, які були результатом реформи судової влади. У зв'язку з цим була зроблена ще одна спроба вдосконалити систему перегляду судових рішень в господарському процесі, щоб система правосуддя в Україні відповідала міжнародним стандартам [34, с. 22]. Однак ці зміни не вирішили всіх проблемних питань, що виникають у процесі реалізації права особи на судовий захист в господарських судах. Суб'єктивні повноваження апеляційного суду вказують на судові акти, щодо яких апеляційну скаргу можна оскаржити, а отже, вони взаємопов'язані з об'єктивними та суб'єктивними критеріями апеляційного провадження.

Перш за все, слід чітко розуміти, що правовий статус апеляційного господарського суду є поряд із правовим статусом господарського суду першої та касаційної інстанцій. Хоча за радянських часів у літературі висловлювалася думка, що суд є єдиним суб'єктом процесу [34, с. 57]. Він повинен підтримувати позицію А. Харитонової, яка свідчить про індивідуальність правового статусу судових органів різних інстанцій у цивільному процесі. Він бачив індивідуальність у специфіці процесуальних функцій, що виконуються кожною з них, та унікальності процесуальних правовідносин, що виникають внаслідок їх здійснення [10, с. 9]. Адже кожен суд наділений специфічним обсягом конкретних прав та обов'язків, характерним лише для нього, і є предметом самостійної та окремої процесуальної діяльності.

Основна функція апеляційного господарського суду – розглянути питання про повторний розгляд справи для усунення, якщо суддівська помилка допущена судом першої інстанції. Наказ з основними завданнями та функціями господарських судів апеляційного суду також може бути необов'язковим.

Таким чином, стосовно апеляційного провадження доцільно сформулювати такі цілі (завдання) та функції апеляційних судів, зокрема:

- завдання посилення верховенства права у сфері (функція вивчення та узагальнення судової практики в господарських спорах)

- завдання розробки єдиного підходу до застосування того самого матеріального та процесуального закону (функція надання методичної допомоги у застосуванні законодавства до місцевих господарських судів)

- завдання внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності (функція суду щодо взаємодії з іншими органами з метою вдосконалення чинного законодавства).

Ми вважаємо, що зміст повноважень суддів апеляційного суду, функції та завдання апеляційного провадження мають бути закріплені на законодавчому рівні для досягнення кінцевої мети господарського провадження – захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та громадян. Як бачите, між цілями, цілями та функціями апеляційних судів існує тісний взаємозв'язок. Для їх здійснення суди покладаються на певні права та обов'язки, які є їх повноваженнями. Дійсно, повноваження суду вважають права-обов'язки нерозривно пов'язаними, суду надаються права процедури, призначені для виконання функцій, завдань і цілей [16, с. 16].

Загальним правом та обов'язком апеляційної інстанції можна вважати право на перевірку рішення місцевого господарського суду щодо його законності та обґрунтованості. Крім загального права суддя апеляційної інстанції наділений ще й конкретними правами. Такими правами суддя може скористатися під час перегляду вже конкретного рішення по конкретній справі. Тобто при перевірці оскаржуваного рішення суддя використовує ті повноваження, які вважає за потрібне для

перевірки конкретної справи, хоча наділений більш широким колом повноважень. Під такою перевіркою слід розуміти компетенцію судді щодо здійснення визначених законом процесуальних дій з перегляду рішення господарського суду першої інстанції, що не набрало законної сили, та його ухвал в апеляційному порядку, для чого він і наділяється відповідними повноваженнями. Таким чином, компетенція судді апеляційної інстанції визначає сферу прояву, межі його юрисдикції.

Норми господарського процесуального законодавства фіксують зміст конкретних прав та обов'язків апеляційного суду. Однак, незважаючи на їх значну кількість, доцільно провести дослідження цих повноважень, застосовуючи певний критерій класифікації. Ще в дореволюційний період відомий вчений-процес Е. Васильєв у цивільному процесі поділяв предметні та функціональні повноваження суду першої інстанції [7, с. 56]. Згодом цей поділ знайшов відображення у працях радянських вчених [7, с. 54–57].

У свою чергу А. Згама запропонував поширити цю класифікацію на суди другої інстанції, виділяючи при цьому предметні, функціональні та предметно-функціональні повноваження останнього. Такий підхід до класифікації повноважень суду другої інстанції, на наш погляд, є виправданим, оскільки дозволяє розкрити їх сутність з урахуванням завдань, що стоять перед цією інстанцією. Дійсно, матеріальні повноваження апеляційного суду є специфічними, що визначається предметом його діяльності. Якщо для господарського суду першої інстанції об'єктом його діяльності є безпосередньо справи у спорах, які потребують матеріального рішення, то для господарського апеляційного суду це рішення господарських судів, що не набрали законної сили, та їх рішення. Для порушення апеляційного провадження необхідні певні передумови, зокрема, відповідний судовий акт, підлягає оскарженню та оскарження особи, яка має право на таке оскарження. Однак мати право на апеляцію не означає його здійснення [20, с. 200].

Суб'єктивні повноваження апеляційних суддів можна визначити як сукупність прав та обов'язків щодо перевірки рішень господарських судів, що не набрали законної сили, та рішень, оскаржених особами, коло яких визначається чинним законодавством в апеляційному порядку.

Зокрема, суттєві повноваження повинні характеризуватися за такими критеріями, як: 1) повноваження щодо об'єкта розгляду апеляції; 2) повноваження щодо предмета розгляду апеляції; 3) повноваження з метою здійснення права на апеляцію.

При безпосередній перевірці правильності рішень та рішень господарських судів наявність функціональних прав та обов'язків характерна і для господарського суду апеляційного суду. Саме функціональні повноваження регулюють дії апеляційного господарського суду щодо оскаржуваного судового акта для встановлення відповідності закону та фактичним обставинам справи. Наприклад, якщо відбулося невинне правосуддя, рішення потрібно змінити або скасувати рішення та прийняти нове рішення. Крім того, ці повноваження надають суду можливість досягти кінцевої мети розгляду апеляції.

Функціональні повноваження – це різні види дій зазначеного судового органу в процесі здійснення правосуддя, пов'язані з вирішальними діями суду щодо управління процесом [24, с. 35]. Неможливо встановити вичерпний перелік функціональних прав та обов'язків суду другої інстанції у зв'язку з їх значною кількістю. Однак серед них можна назвати такі групи:

- 1) повноваження щодо перевірки законності та обґрунтованості рішень та визначень;
- 2) повноваження визначати результати перевірки судових рішень та реагувати на виявлені судові помилки та правопорушення. У першій групі можна виділити такі незалежні підгрупи повноважень: а)

перевірити дослідження та оцінити докази; б) перевірити повноту встановлення обставин справи; в) перевірити законність застосування закону тощо. Друга група повноважень складається з таких підгруп: а) на відміну від рішень та рішень; б) зміна рішень та прийняття нових рішень; в) надавати вказівки нижчим інстанціям; г) приймати конкретні рішення [24, с. 36].

Наприклад, до повноважень апеляційного суду під час перегляду постанови судді у справах про адміністративне правопорушення визначено статтею 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення: за наслідками розгляду апеляційної скарги суд апеляційної інстанції має право на: залишення апеляційної скарги без задоволення, а постанови без змін; скасування постанови та закриття провадження у справі; скасування постанови та прийняття нової постанови; зміну постанови [22, с. 34].

Єдність судової практики – одне з найважливіших завдань правоохоронних органів, що сприяє запобіганню ряду правопорушень у сфері господарського судочинства, впливає на доступність цієї практики для учасників економічних відносин. В результаті були сформовані правові інформаційні бази. Слід також звернути увагу на існування Єдиного державного реєстру судових рішень, що сприяє відкритості діяльності судових органів, у тому числі господарських апеляційних судів.

Аналіз судової статистики визначає рівень ефективності роботи суддів кожної інстанції та здійснення правосуддя. Статистичні дані мають тривале значення для законодавчої діяльності, оскільки неможливо розробити проекти законів, а не проаналізувати відповідні групи статистичних показників [45, с. 50-51], а тому на їх основі вносяться пропозиції щодо необхідності змін у матеріальному та процесуальному законодавстві.

Отже, доцільним вважати основний розгляд справи головною функцією господарського апеляційного суду для усунення, якщо є судова помилка, допущена судом першої інстанції. Поряд з основними завданнями та функціями господарських судів апеляційного суду необхідно також виділити факультативні (допоміжні). Функціональні повноваження регулюють дії апеляційного господарського суду щодо оскаржуваного судового акта щодо встановлення відповідності закону та фактичним обставинам справи.

РОЗДІЛ 2

Порядок оскарження рішень суду першої інстанції до судів апеляційної інстанції

2.1 Подання апеляційної скарги до господарського суду апеляційної інстанції

У господарському процесі України, зокрема у чинному ГПК від 2017 року передбачена можливість подавати апеляційні скарги безпосередньо до суду апеляційної інстанції, проте перехідними положеннями це відтерміновано.

Наприклад, процесуальне законодавство країн Європейського Союзу в більшості випадків передбачає, що апеляція подається безпосередньо до апеляційного суду (наприклад, § 518 Цивільно-процесуального кодексу Німеччини, ст. 902 ЦПК Франції) [52, с. 25]. Таким чином, спеціальні повноваження апеляційних судів повинні враховувати господарську спеціалізацію розгляду справи та необхідність оперативного відновлення порушених чи оспорюваних прав та інтересів суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим доцільно долучати до суду як суддів першої інстанції, так і апеляційних суддів, які мають відповідну підготовку, зокрема, з досвідом роботи в господарському суді. У цьому випадку ми можемо підвищити профіль суду в суспільстві та підвищити якість рішень. Найближчим часом процедуру розгляду справ у судах першої та апеляційної інстанцій слід переглянути, щоб створити умови для здійснення господарськими судами повноважень розглядати певні категорії спорів у спрощеному порядку без зайвих формальностей.

Апеляція може бути зроблена в інтересах сторін їх представниками, якщо такі повноваження прямо визначені у виданій їм довіреності. Не вимагаючи спеціальної довіреності, законні представники мають право здійснювати будь-які процесуальні дії, в

тому числі незалежно оскаржувати рішення суду. Однак через те, що представники не мають незалежних матеріальних та процесуальних прав, окремо від прав осіб, яких вони представляють, впливає, що такі особи не можуть вважатися самостійними суб'єктами апеляції. Незалежним суб'єктом апеляції є прокурор, який має право оскаржувати судові рішення місцевого господарського суду (ст. 53 ГПК України) [10]. Відповідно до ст. 53 ГПК України прокурор бере участь у розгляді справ за позовами, а також може за власною ініціативою порушувати справу за позовом інших осіб, на будь-якій її стадії, представляти інтереси громадянина чи держави [10]. Отже, формою представлення прокуратурою інтересів держави може бути подання прокурором звернення. Право на оскарження рішень та ухвал судів надається прокурору та заступнику прокурора в межах компетенції незалежно від їх участі у розгляді справи в суді першої інстанції.

Помічники прокурорів, прокурори департаментів та підрозділів можуть оскаржувати лише справи, в яких вони брали участь [46]. Тлумачення положення ст. 2 ГПК України [10] в контексті пункту 2 ст. 121 Конституції України Конституційний Суд України зазначає, що прокурори та їх заступники подають позови до арбітражного (нині господарського) суду в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ та організацій незалежно від їх підпорядкованість і форми власності. Прокурор або його заступник самостійно визначають та обґрунтовують у позовній заяві, що є порушенням інтересів держави чи що загрожує інтересам держави, і ця заява є підставою для порушення справи в арбітражному суді.

Таким чином, прокурор може ініціювати провадження, а також апеляційне провадження, якщо позов прокурора ґрунтується на суспільних інтересах [56, с. 170]. У той же час діяльність державних підприємств, а також державних органів не завжди відповідає адекватним інтересам держави, а конкретні інтереси суб'єктів

господарювання інших форм власності можуть бути адекватними загальним інтересам національного господарства [54, с. 206].

Так, у рішенні Судової палати ВСУ від 21 січня 2012 року у справі за позовом спільної компанії «Агротехсервіс» до акціонерного товариства «Херсоннефтепереработка» про стягнення збитків, неустойки та зобов'язань щодо виконання угоди про постачання нафтопродуктів, вказується, що прокурор може розпочати процедуру перевірки законності та обґрунтованості рішення суду у випадках, коли він подав позов або був учасником їх розгляду з метою захисту інтересів держави [42].

Стаття 53 ГПК України передбачає можливість участі прокурора в господарському процесі та у зв'язку із захистом інтересів громадян, а також за власною ініціативою у справі, порушеній за позовом інших осіб [10]. Але в ст. 2 ГПК України, мова йде лише про захист інтересів держави прокурором. Зокрема, прокурор звертається до господарського суду в інтересах держави, незалежно визначає, що є порушенням інтересів держави у позовній заяві, та обґрунтовує необхідність захисту, а також вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах, що повністю відповідає суті господарського провадження.

Водночас існує переконання, що суб'єкти господарювання, незалежно від форми власності, мають достатньо великі можливості захищати свої права та законні інтереси як самостійно, так і за допомогою кваліфікованих фахівців у галузі юриспруденції, що є цілком природне явище для ринкової економіки в будь-якій країні. Слушна думка В. Плевако про те, що участь прокурора в господарському провадженні в принципі має бути обмежена.

Прокурор не може замінити законних представників сторін. Такі питання повинні вести суб'єкти господарювання або відповідні державні органи (антимонопольне регулювання, охорона навколишнього

середовища, управління державною чи комунальною власністю тощо) [54, с. 204]. Отже, право прокурора на звернення до господарського суду обмежене законом, а тому він може бути предметом оскарження лише у випадках, визначених законом.

Ми вважаємо за доцільне розширити предметний склад права на апеляцію, оскільки існування норми про можливість захисту при оскарженні прав та інтересів осіб, які не брали участі у справі, є дуже важливим моментом. Адже суддя не має права за власною ініціативою висувати когось як позивача, третіх осіб, які заявляють незалежні вимоги щодо предмета спору, навіть якщо для вирішення існуючого спору буде потрібно робити висновки щодо їх прав та обов'язків.

Прийняті зміни до ст. 53 ГПК України надали право оскарження судових актів, крім сторін та прокурора, третім особам та особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Таким чином, апеляційний суд уповноважений розглядати судові акти за скаргами третіх осіб, а також суб'єктів, які формально не мають правового статусу осіб, які беруть участь у справі. Треті сторони беруть участь у бізнес-процесі з метою захисту своїх прав та захищених законом інтересів. Їх правовий статус визначається статтями 49, 50, 51 ГПК України [10].

Треті сторони, які заявляють незалежні вимоги щодо предмета спору, мають незалежний інтерес до цього питання, при цьому пред'являючи самостійні вимоги щодо предмета спору. Тому вони користуються усіма правами та несуть усі обов'язки позивача, мають матеріальний та процесуальний інтерес, вони підлягають матеріальним та процесуальним наслідкам рішення суду.

Треті сторони, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть діяти на стороні позивача або відповідача до прийняття рішення господарським судом. Якщо рішення з господарського спору може вплинути на права чи обов'язки однієї із сторін. Третя сторона і не

заявляючи самостійних вимог щодо предмета спору, також має процесуальний та матеріальний інтерес у розгляді справи.

Таким чином, треті сторони мають право на апеляцію, оскільки рішення судового розгляду справи судом зачіпає їх права та обов'язки і може мати юридичні наслідки при вирішенні іншої справи стосовно цих осіб. На перший погляд, питання доцільності надання права оскарження рішень господарських судів іншим особам, які не беруть участь у справі, але права та інтереси яких порушені рішенням, є дискусійним. Якщо таких осіб позбавлено права на апеляцію, це суттєво впливає на їх права. Адже право на судовий захист – це конституційне право кожної людини. З іншого боку, подання їх апеляції порушує права інших учасників господарського процесу (наприклад, вирішення спору буде відкладено), а основний закон держави не дозволяє захищати права одні за рахунок інших. Однак можна стверджувати, що особа не бере участі у справі, але права та інтереси якої порушуються ухваленим рішенням, мають, як і учасники справи, матеріальний та процесуальний інтерес, оскільки вони незалежно виступають в суді, і тому впливають на розвиток процесу та кінцевий результат справи, вони підлягають матеріальним та процесуальним наслідкам судового рішення, яке набрало законної сили.

Наприклад, Є. Чернушенко вважає, що особа не бере участі у справі судом першої інстанції, якщо суд вирішив їх права та обов'язки, якщо вони подають апеляційну скаргу на рішення арбітражного суду, вони по суті є особами, що беруть участь у справі [56, с. 34].

Отже, особи, які не брали участі у справі, мають право звернутися до апеляційного господарського суду, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки. В іншому випадку, як ВСУ звертає увагу в одному з рішень Судової палати у господарських справах № 22 / 401-05-10793, спір вирішується без залучення особи, яка не брала участі у справі, а суд вирішив питання про її права та обов'язки участі у справі, що тягне за собою наслідки, передбачені пунктом 3 частини 3 статті 202

ЦПК України і є безумовною підставою для прийняття апеляційної скарги на розгляд [42]. Апеляція цієї категорії осіб повинна містити, крім посилань на права та обов'язки, а також чіткі вказівки на порушення чи неналежне застосування норм матеріального чи процесуального права, тобто, заявник виправдає свої так звані вимоги на підставі фактичних обставин, що породжують, зміни або припинення його прав та обов'язків, і підтвердить ці обставини відповідно доказів.

Ще один фактор впливає на реалізацію предметних повноважень апеляційного господарського суду: апеляція подається протягом визначеного законодавством строку. Зрештою, С. Васильєв цілком справедливо зазначає, що «пеляційне провадження не може виникнути, якщо пропущено граничний строк апеляції та відмовлено у його відновленні» [7, с. 232]. У відповідності до ст. 256 ГПК України апеляційна скарга повинна подватися на рішення суду протягом 20 днів, а на ухвалу суду – протягом 10 днів з дня її проголошення [10].

Відповідно до ст. 256 ГПК України, якщо під час слухання було оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення суду або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, то зазначений строк повинен бути обчислюється з дня складання повного судового рішення [10].

Перебіг процесуального періоду, обчислений у роках, місяцях чи днях, починається з дня після календарної дати або настання події, що визначає її початок (глава 6 ст. 116 ГПК України) [10]. Тому перебіг строку апеляційного оскарження починається з наступного дня після підписання рішення, оформленого у відповідності з положеннями чинного законодавства.

Як зазначає Б. Львов: «При визначенні строку оскарження слід враховувати, що протягом цього часу люди, які не задоволені рішенням суду, повинні підготуватися до його оскарження: уважно розглядайте, які факти, міркування були недостатньо визначені, виправдані і у зв'язку

з цим судом не враховуються. Вони мають декілька можливостей доповнити та розвинути свій захист, у зв'язку з чим потрібно буде надати апеляційному суду нові пояснення, заперечення, аргументи, докази» [31, с. 73]. Таким чином, термін оскарження повинен відповідати двом основним вимогам: забезпечити для осіб, які брали участь у розгляді справи, достатньо часу для підготовки до судового захисту; забезпечити достатній час для подання апеляції [4, с. 71].

Як показує практика, 20-денний термін прийняття рішень, а тим більше 10-денний термін для ухвал господарського суду, призначений законодавцем для здійснення права на апеляцію, занадто короткий. Не завжди учасники господарського процесу можуть вчасно підготувати апеляцію, зібрати всі необхідні матеріали справи для оскарження рішення місцевого господарського суду. Тому негативні прояви занадто коротких термінів звернення привертають увагу як науковців, так і практиків ділового процесу. Наприклад, І. Коліушко та Р. Куйбіда зазначають, що в умовах, коли не існує системи доступної та ефективної юридичної допомоги, такий короткий термін завдасть серйозного удару людям з низьким рівнем доходу, адже за цей період вони навіть не встигнуть вирішити, до якого адвоката звернутися та не знатимуть, що скаргу слід подавати правильно [23].

У той же час необхідно також психологічно підготуватися до апеляції, скласти аргументовану скаргу, що без допомоги адвокатів буде складно, і сплатити державне мито (зараз судовий збір) [26, с. 113].

Найбільш оптимальним для господарського провадження України є граничний термін подання апеляційної скарги на рішення місцевого господарського суду протягом 30 днів з дня його прийняття. Доцільно передбачити 15-денний строк для оскарження рішень. У цьому випадку встановлено максимальний строк реалізації права на апеляцію, тоді як учасники процесу можуть прискорити подання апеляції. Крім того, слід

враховувати факт складності справ, зумовлений розвитком економічних відносин.

Після закінчення строку на апеляційне оскарження апеляційна скарга повертається, якщо не було подано клопотання про відновлення цього періоду (ст. 119 ЦПК України). Особа, яка подає апеляційну скаргу, може звернутися до апеляційного господарського суду з клопотанням (заявою) про відновлення строку, пропущеного з поважної причини. Такий запит може бути викладений у скарзі або в окремій заяві і повинен бути поданий одночасно із апеляцією. Прохання про відновлення пропущеного строку оскарження є відповідним процесуально-правовим фактом, важливим для розвитку господарських процесуальних відносин. Відсутність цього факту може стати перешкодою для здійснення апеляційного суду матеріальних повноважень.

Положення про розгляд заяви про відновлення строку подання апеляційної скарги безпосередньо апеляційним господарським судом було піддано критиці А. Борисовою, яка вважає, що «відповідну заяву повинен розглядати суд першої інстанції, оскільки апеляція подається через суд, який ухвалив рішення в першій інстанції» [4, с. 82].

Це має сенс, оскільки це дозволить заощадити бюджетні кошти, витрачені на направлення справи із зверненням до апеляційного суду та назад, якщо прохання про відновлення пропущеного строку буде відмовлено. Крім того, вищесказане пришвидшить отримання остаточного результату справи, оскільки особа зможе швидко подати касаційну скаргу на рішення про відмову у відновленні пропущеного строку.

Відповідно до ст. 119 ГПК України відновити пропущений строк оскарження шляхом здійснення матеріальних повноважень апеляційної інстанції, якщо є вагомі причини для її відсутності. Особи, які подають заяву про відновлення строку, вказують у заяві причини її відсутності та

надають відповідні докази на підтвердження вагомих причин. Вищий господарський суд України послався на такі причини, зокрема, отримання заявником рішення місцевого господарського суду після закінчення зазначеного процесуального строку [60].

Вагомими причинами можуть бути також: несвоєчасна підготовка судового рішення та направлення його сторонам, хвороба або відрадження сторони тощо.

ГПК Україна не пов'язує право суду на відновлення пропущеного процесуального строку лише з певним колом обставин, що спричинили пропущення цього строку. Отже, у кожному випадку суд, на власну думку, повинен, враховуючи конкретні обставини пропущеного строку, оцінити аргументи, викладені на підтримку прохання про його відновлення, та зробити обґрунтований висновок про важливість чи неповажність причини пропуску строку. Слід зазначити, що встановлені законом строки виконання процесуальних дій покликані забезпечити ефективний захист порушених чи оспорюваних прав та інтересів людини. «Отже, пропущений стороною термін, за який усуваються недоліки при поданні апеляційної скарги через неоднозначність вимог, викладених у процесуальній нормі, не може вважатися досконалим без поважних причин, а тому такий термін повинен бути відновлений» [46]. У цьому аспекті вважаємо відзначити цілком слушну пропозицію А. Згами доповнити ст. 119 ГПК України частиною 3 такого змісту: «Відновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги можливе протягом шести місяців з дня прийняття місцевим господарським судом судового акта та за скаргами, поданими в інтересах осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки – протягом шести місяців з дня, коли ці особи дізналися або не могли знати про прийнятий судовий акт» [20, с. 118-119].

Отже, справи в господарських судах повинні вирішуватися правильно та своєчасно, і це пов'язано із своєчасним поданням скарги

до господарського суду апеляційної інстанції. Не слід забувати, що основною метою господарського провадження є захист порушених чи спірних прав та охоронюваних законом інтересів. Процедурні строки розроблені для забезпечення виконання цього завдання. Необхідно переглянути законодавство щодо строків оскарження. Але в той же час слід вибрати зважений підхід до встановлення строків оскарження з метою ефективності судового розгляду.

2.2. Порядок розгляду справ судами апеляційної інстанції

Порядок апеляційного розгляду справи в судовому засіданні закріплено у ст. 33 ГПК України [10]. Відповідно до закону Його здійснює колегія суддів, що складається з трьох суддів за правилами розгляду справи судом першої інстанції та спрощеним позовом з урахуванням особливостей. Можлива також непарна кількість суддів. Відповідно до статті 268 ГПК України після відкриття судового засідання та вирішення клопотань учасників справи суддя-доповідач ознайомлює колегію суддів апеляційного суду зі змістом змістом оскаржуваної апеляційної скарги й відгуку на неї [10]. Для того, щоб дати пояснення, а також виступити в судових дебатах, перше слово надається особі, яка подала таку скаргу. Якщо обидві сторони подали апеляційні скарги, то виступає позивач, який першим дав пояснення.

Після виступів сторін вони дають пояснення та виступають у дискусії тим, хто долучився до апеляції, і лише потім іншим учасникам справи. Після завершення перевірки підстав для розгляду апеляційної скарги колегія суддів призначається до нарадчої кімнати для судового рішення. Що стосується процедури проведення апеляційного засідання у письмовому провадженні на основі матеріалів, наявних у справі, апеляційний суд може розглядати справу, не знаючи учасників справи (у письмовому провадженні) про матеріали, наявні у справі, якщо справа

може бути вирішена на підставі наявних у ній доказів, якщо: 1) немає клопотань від усіх учасників справи про розгляд справи за їх участю; 2) один із учасників справи не прибув на слухання, хоча їм було належним чином повідомлено про дату, час та місце слухання; 3) подав апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції, прийняте у спрощеному позовному порядку без повідомлення сторін (у письмовому провадженні) (стаття 8 ЦПК України) [10].

Якщо під час письмового провадження на підставі матеріалів, наявних у справі, апеляційний суд приходять до висновку, що справу слід розглядати в слуханні, він призначає її для оскарження в слуханні. Велика палата Верховного Суду як апеляційний суд може розглядати справу, не знаючи сторін справи (у письмовому провадженні), якщо характер спірних відносин та предмет доказування у справі не потребують участі сторін.

У ст. 276, 277 ГПК України повноваження апеляційного суду визначаються за результатами розгляду скарги на рішення суду першої інстанції. За результатами розгляду такого звернення до апеляційного суду право: 1) залишити апеляційну скаргу незадоволеною, а рішення суду - без змін; 2) скасування судового рішення повністю або частково та прийняття нового рішення у відповідній частині або зміна рішення; 3) скасування судового рішення повністю або частково та у відповідній частині припинення провадження повністю або частково або відмова від позову без розгляду повністю або частково; 4) визнання недійсним судового рішення суду першої інстанції повністю або частково у випадках, визначених цим Кодексом, та закриття провадження у відповідній частині; 5) скасування рішення та направлення справи на розгляд до іншого суду першої інстанції відповідно до встановленої юрисдикції; 6) скасування у випадках, визначених цим Кодексом, свого рішення (повністю або частково) та прийняття одного з рішень, зазначених у пунктах 1-5 частини першої цієї статті. Підставою для

залишення скарги відхилено, а рішення суду без змін - ті, що закріплені ст. 277 ГПК України [10]. Апеляційний суд відхиляє цю скаргу, і рішення чи розпорядження суду залишаються незмінними, якщо визнає, що суд першої інстанції правильно встановив обставини справи, прийнявши рішення відповідно до матеріального та процесуального законодавства.

Стаття 277 ГПК України містить перелік підстав для скасування рішення суду першої інстанції повністю або частково та прийняття нового рішення у відповідній частині або його внесення змін. Зазначені підстави включають: 1) з'ясування судом обставин є неповним, стосується справи; 2) обставини, що стосуються справи, недоведені, а їх судовий суд визнав встановленим; 3) заява у рішенні суду першої інстанції не відповідає висновкам обставин справи; 4) норми матеріального права неправильно застосовуються або порушують норми процесуального права [10].

Неправильне застосування матеріального права полягає в тому, що: неправильне тлумачення закону або використання закону не застосовується, або закон, який повинен був застосовуватися, не застосовується. Порушення норм процесуального законодавства може бути підставою для скасування чи зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи. Порушення норм процесуального законодавства є обов'язковою підставою для скасування нової постанови, якщо: 1) справа розглядається неповним судом; 2) суддя, який був оскаржений, брав участь у прийнятті рішення суду, а підстави для його оскарження визнав апеляційний суд; 3) справа була розглянута адміністративним судом за відсутності будь-якого учасника справи, який не був належним чином поінформований про час та місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує своє звернення такою причиною; 4) суд прийняв рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, які не беруть участь у справі; 5) рішення

суду не підписується жодним із суддів або підписується неправильними суддями, зазначеними в рішенні суду; 6) рішення суду було прийнято суддями, які не входили до складу колегії, яка розглядала справу; 7) суд розглянув справу відповідно до норм провадження у справах про спрощену дію, підлягає розгляду за правилами загального судочинства [10].

Зміна рішення суду може полягати в доповненні або зміні його міркувань та (або) діючої частини.

Отже, розгляд справ апеляційними судами має свій порядок. Його здійснює колегія суддів, що складається з трьох суддів за правилами розгляду справи судом першої інстанції та спрощеним позовом з урахуванням особливостей. Після відкриття судового засідання та вирішення клопотань учасників справи суддя-доповідач ознайомлює колегію суддів апеляційного суду зі змістом оскарження апеляційної скарги та відкликання її. Також апеляція в деяких випадках може бути відхилена, або рішення може бути скасовано повністю або частково, і нове рішення суду може бути прийняте у відповідній частині або рішення суду може бути змінено.

РОЗДІЛ 3

Рішення господарського суду апеляційної інстанції

3.1. Повноваження суду апеляційної інстанції

Учасники господарського процесу можуть скористатися правом на оскарження, якщо наявний об'єкт, щодо якого подається апеляція. Перш за все, таким об'єктом є рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили (ст. 254 ЦПК України) [10]. Але беручи до уваги той факт, що зацікавлена особа може з поважних причин пропустити термін подання апеляційної скарги, тоді рішення, яке набрало законної сили, стає предметом перегляду в апеляційному суді, якщо суд, безумовно, знайде підстави для відновлення цього періоду.

Незалежним об'єктом права на оскарження може бути рішення суду як повністю, так і частково, а також фактичні підстави рішення, причини прийняття рішення. Зокрема, може бути подано апеляційну скаргу на частину рішення, включаючи постанову, щодо розподілу витрат між сторонами, порядку та строку виконання рішення та інших питань, вирішених господарським судом під час розгляду справи. Частина мотивованого рішення може бути самостійним предметом оскарження незалежно від висновків, зроблених судом, що впливають на результат справи, оскільки воно набирає чинності разом із вирішальною частиною рішення та його мотивами з точки зору встановлення факти та правові відносини сторін, в майбутньому вони можуть мати упереджене значення та надавати змісту іншого рішення [10]. Якщо оскаржується лише частина рішення, частина оскаржуваного рішення не набирає законної сили, оскільки господарський апеляційний суд має право перевірити рішення суду першої інстанції в повному обсязі. Як зазначає Т. Лузан: «Властивості, характерні для судового рішення, яке набрало законної сили, виникають у всьому рішенні в цілому з моменту

залишення поданої скарги незадоволеною або зміненою або прийняттям нового рішення вищим судом» [30, с. 37]. Встановлено, що господарський суд має право на прохання сторони, прокурора, який брав участь у судовому засіданні, або за власною ініціативою, прийняти додаткове рішення, визначивши, якщо: з якоїсь позивної заяви, яка була розглянута на засідання господарського суду, не було прийнято рішення або питання розподілу господарських витрат або повернення державного мита з бюджету. Тому об'єктом оскарження може бути додаткове рішення, рішення місцевого господарського суду, це спосіб виправити рішення суду щодо його неповноти. Додаткове рішення оскаржується з основним рішенням по справі або окремо від основного рішення [28, с. 60].

Об'єктом предметних повноважень апеляційного господарського суду не можуть бути судові рішення, які не ухвалювались господарським судом.

Варто зазначити, що трапляється ситуація, коли господарський суд апеляційної інстанції наділений предметними повноваженнями на перевірку законності та обґрунтованості судових рішень, які вже набрали законної сили.

Як зазначає О. Ломакіна: «У сучасному законодавстві відновити строк подання апеляційної скарги господарським апеляційним судом можна, якщо є відповідна заява від особи, яка подала цю скаргу, і якщо вона задоволена. У цьому випадку рішення суду не втрачає юридичної сили навіть тоді, коли апелянт звертається до апеляційного суду. Хоча рішення може втратити свою силу після його скасування на апеляційне оскарження» [28, с. 62].

При апеляційному оскарженні рішення суду першої інстанції також підлягає оскарженню, якщо таке рішення перешкоджає подальшому розгляду справи і можливість оскарження передбачена законом. Тобто господарський апеляційний суд не наділений

повноваженнями переглядати рішення, оскарження яких прямо не передбачено законом, навіть якщо такий судовий акт порушує матеріальні та процесуальні права осіб, які беруть участь у справі [10].

Існує думка, що заборона оскарження рішень суду першої інстанції порушує права на судовий захист, навіть якщо неможливість оскарження рішення закриває шлях до оскарження та загалом подальший рух процесу (наприклад, відмова від прийняти позовну заяву чи апеляційну скаргу), коли інтереси сторін можуть бути порушені внаслідок несвоєчасного оскарження незаконного рішення (наприклад, забезпечення позову тощо) (за зауваженням Л. Поліщук) [41, с. 483].

Вичерпний перелік рішень місцевого господарського суду може бути оскаржений за апеляційною скаргою окремо від рішення, що міститься у ст. 255 ГПК України, зміни до якого внесені з прийняттям закону «Про судоустрій та статус суддів». Варто зазначити, що виходячи зі змісту норм ЦПК України, окремо від рішення господарського суду першої інстанції, наприклад, рішення про відмову у прийнятті зустрічного позову (ст. 255 ЦПК України), відмова у прийнятті позовної заяви третьої сторони, яка заявляє незалежні вимоги за предметом спору (ст. 255 ГПК України), відмова в наданні доказів, скасування рішення про забезпечення докази, відмова в забезпеченні позову, відмова у скасуванні або заміні заходів забезпечення позову 255 ГПК України) та інші.

Ми не поділяємо думку тих вчених, які відстоюють точку зору, що «обмеження щодо оскарження рішень об'єктивно вказують на запровадження неконтрольованого правосуддя» [4, с. 54] і повністю погоджуються з висновком А. Борисової, що «надання можливості оскаржити всі рішення, прийняті під час розгляду та вирішення справи в усіх судових інстанціях, призведе до негативного результату, який полягає в існуванні тривалої невизначеності суперечливих правовідносин призведе до суперечності основним положенням пункту

1 статті 6 Європейської конвенції про необхідність дотримання розумного судового розгляду» [4, с. 47].

Дійсно, неможливо уникнути зловживань правами з боку учасників процесу, які свідомо та нечесно намагаються витягнути провадження. Надання права на оскарження всіх без винятку рішень призведе до тривалого процесу і тим самим порушить законні права та інтереси інших осіб, які беруть участь у справі. Однак відповідно до п. 8 ст. 129 Конституції України, одним із основних принципів судочинства є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судового рішення, крім випадків, встановлених законом. Тому ми пропонуємо визначити в ГПК України вичерпний перелік рішень (на даний момент є 35 пунктів тих, які можуть бути оскаржені судом першої інстанції окремо від рішення суду першої інстанції), не підлягають оскарженню під час оскарження та касації, а це означає, що інші рішення можуть бути оскаржені, що стане юридичною гарантією захисту прав та законних інтересів учасників господарського процесу і, в свою чергу, відповідатиме конституційному принципу «дозволено все, що не заборонено законом».

Суб'єктами права на апеляцію є особи, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення господарського суду першої інстанції. Однак матеріальні повноваження апеляційного господарського суду можуть здійснюватися лише шляхом подання апеляційної скарги особою, яка має таке право. Дійсно, з ініціативи апеляційного суду судовий акт не може бути перевірений, що відповідає принципу диспозитивності в цивільному процесі.

Згідно з ч. 1-2 ст. 254 ГПК України право оскарження рішення місцевого господарського суду, що не набрав законної сили, покладається на сторони, прокурора, третіх осіб та осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. У суб'єктів апеляційної скарги право на оскарження рішення суду першої

інстанції виникає з дня оскарження, а якщо в слуханні оголошуються лише вступна та резолютивна частини рішення – з дня підписання такогорішення [10]. За визначенням А. Гнатенко: «Оскільки апеляція у питанні правильності рішення суду першої інстанції вирішена, то, як і в суді першої інстанції, також беруть участь дві протилежні сторони, які захищають свої інтереси» [9, с. 38]. Такими протилежними сторонами є позивач та відповідач. Право на звернення до апеляційного суду є у позивача або відповідача. Тому особа, яка подає апеляційну скаргу, називається апелянтом (або, як у касаційному провадженні, скаржником). Іншою стороною у справі є відповідач. Хоча процесуальне законодавство використовує більш загальні поняття, наприклад, особа, яка подала апеляцію, або сторона справи отримали апеляцію. У строк, встановлений ГПК України для подання апеляційної скарги, правонаступники сторін також мають право оскаржити рішення місцевого господарського суду.

У разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, припинення суб'єкта господарювання шляхом реорганізації (злиття, поглинання, відокремлення, перетворення), заміні кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи, у відносинах, щодо якої виник спір, господарський суд залучає до справи правонаступника відповідної сторони чи третьої сторони на будь-якій стадії судового розгляду (ст. 52 ГПК України). Для допуску до участі у справі правонаступника необхідно надати відповідні докази, що підтверджують законність правонаступництва. правонаступництво в апеляційному суді здійснюється за правилами, передбаченими судом першої інстанції.

Здійснення матеріальних повноважень апеляційним господарським судом, насамперед, має на меті порушення апеляційного провадження. Тільки під час безпосереднього розгляду апеляційної скарги ми можемо встановити відповідність судового акта принципам

законності та обґрунтованості. Такі повноваження залежать від правил, що визначають процедурну форму звернення особи з метою її розгляду апеляції, а також наслідків порушення процедури оскарження. Зокрема, відповідно до ст. 257 ГПК України «апеляція подається безпосередньо до апеляційного суду» [10].

Зауважимо, що однією з підстав для повернення касаційної скарги є її напрямок інший, ніж через місцевий або апеляційний господарський суд, який прийняв рішення чи рішення (ст. 292 ГПК України). У юридичній літературі цей порядок подання апеляційної скарги неодноразово піддавався критиці, при цьому зазначалося, що «скаргу слід подавати безпосередньо до апеляційного суду з метою запобігання можливості зловживань місцевими судами» [24, с. 18].

Однак В. Коваль зазначив, що «існуючий порядок є раціональним з точки зору простоти робочого процесу, тобто справа направляється до апеляційного суду без спеціального запиту» [21, с. 157].

На нашу думку, має бути зафіксована загальна норма, згідно з якою апеляційна скарга подається до місцевого господарського суду, який прийняв рішення по справі, останній, у свою чергу, повинен передати її разом із матеріалами справи до суду звернення. В іншому випадку скаргу необхідно повернути. Тому ми погоджуємось з А. Згамою, що необхідно доповнити 257 ГПК України пунктом 1-1 такого змісту: «скарга була надіслана інакше, ніж через місцевий суд, який прийняв рішення» [20, с. 200]. Запропонована процедура не звужить матеріальних повноважень господарського суду апеляційного суду, а лише прискорить встановлення об'єктивної істини у справі, звільнить апеляційний суд від зайвого навантаження і, отже, допоможе досягти кінцевої мети господарського судового провадження.

Стаття 260 ГПК України закріплює повноваження апеляційного господарського суду про повернення апеляційної скарги, про це вже дещо згадувалося вище. Зокрема, апеляційну скаргу не буде прийнято

до розгляду, а буде повернуто апеляційним господарським судом, якщо її було підписано особою, яка її підписувати не має права, або особою, у якої не визначено посадове становище [10]. Разом з тим ГПК України не визначає змісту належного підпису. Тому доцільно встановити, чи подано скаргу фізичною особою, оскільки вона повинна містити підпис відповідно цієї особи, якщо юридичною особою, то – підпис керівника чи іншої особи, уповноваженої підписувати відповідні документи. Звернення підписується прокурором у межах його компетенції.

У той же час Н. Іванюта звертає увагу на той факт, що «представник юридичної особи, який діє на підставі довіреності, яка отримала йому право представляти інтереси підприємства в судах з усіма права, надані представнику сторони у позові відповідно до чинного законодавства, має право підписати апеляційну скаргу на рішення суду, оскільки процесуальні права сторін законодавством закріплюють право на оскарження судових рішень у встановленому ГПК України порядку» [18, с. 25]. Таким чином, представник може підписати апеляцію, якщо це право передбачено довіреністю, відповідно до якої він бере участь у процесі.

Представник повинен подати цей документ разом зі скаргою або вказати, що довіреність є у матеріалах справи. В іншому випадку апеляційний суд матиме всі юридичні підстави для повернення апеляційної скарги, посилаючись на ст. 260 ГПК України.

У зв'язку з цим слід зазначити, що триває судова реформа, яка запроваджує поступову монополізацію представництва у судах адвокатурою. Таким чином, починаючи з 2018 року, лише особи, наділені правом займатися адвокатською діяльністю, можуть представляти інтереси суб'єктів господарювання в апеляційних судах, у тому числі в господарських. Невирішене питання полягає в тому, які документи підтвердять їх повноваження: це повинен бути виключно адвокатський ордер, або вони також зможуть набути повноважень

представництва на підставі довіреності. Сподіваємося, що єдиним документом, що підтверджує їх повноваження, залишатиметься відповідний ордер. Апеляція також повертається, якщо до скарги не додаються докази надсилання її копії іншій стороні (сторонам). Відповідно до ст. 260 ГПК України особа, яка подає апеляційну скаргу, надсилає іншій стороні справи копію цієї скарги та додані до неї документи, яких сторона не має. Прокурор подає апеляційну скаргу, надсилає сторонам у справі її копію та копії доданих до неї документів, яких немає у справі. Такий обов'язок, покладений на заявника, через надання рівних можливостей усім учасникам господарського процесу з метою захисту прав та інтересів, оскільки така норма закону дозволяє особі, яка бере участь у справі, ознайомитись із змістом апеляція та додані до неї документи, а отже, готують відповідно захист їх прав на стадії апеляційного провадження.

Перелік документів, що підтверджують факт надсилання копії звернення іншим сторонам в ГПК України, відсутній. У постанові Судової палати у господарських справах ВСУ від 08.06.2018 р. № 3-1764 у справі за позовом Укрзалізниці до спеціалізованої ДПІ по роботі з великими платниками податків у м. Києві про визнання повідомлень про податкове рішення недійсними звертається увага на те, що додана до апеляції поштова розписка є належним доказом надсилання копії звернення іншій стороні справи. Якщо доказів, наданих сторонами, недостатньо, суд зобов'язаний шукати документи та матеріали, необхідні для вирішення спору [42]. На практиці вважалося, що єдиним доказом надсилання копії звернення стороні у справі є лише цінний лист із формою опису вкладення. У пункті 4 Указу від 18 вересня 2018 року № 9 Пленум ВГСУ звернув увагу суддів на документ встановленої форми, що підтверджує надання поштових послуг (квитанція касового апарату, квитанція про розрахунки тощо), може вважатися належним доказом надсилання копії звернення та документів, що додаються іншій

стороні справи. Реєстр поштових відправлень, поданий в оригіналі або належним чином завірені копії, доданий до апеляції, також може вважатися належним доказом надсилання копії скарги іншій стороні; такі докази можуть також бути належним чином завіреними витягами з відповідного реєстру. Відсутність інвентаризації вкладеного файлу не тягне за собою наслідків у вигляді повернення апеляційної скарги, оскільки законодавство не передбачає обов'язкового виконання відправником такого опису за винятком випадків, зазначених у пункті 60 Правил надання послуг поштового зв'язку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 № 270), а в господарському апеляційному суді немає правових підстав для примушування відправника до примусового опису вкладень.

Зазначене вище не зовсім узгоджується зі ст. 164 ГПК України, згідно з якою позивач, прокурор чи його заступник зобов'язані під час подання позову подати копії позовної заяви та додані до неї документи відповідно до кількості відповідачів та третіх осіб із листом, що описує вкладення. Тому в ГПК України слід передбачити, які документи підтверджують факт направлення копії апеляційної скарги іншим сторонам. Зокрема, це може бути опис поштового вкладення, розрахунковий документ, виданий поштовим відділенням, повідомлення про отримання апеляційної скарги засобами електронного зв'язку, документ, що підтверджує безпосереднє вручення апеляційної скарги іншій стороні. Статті 259 ГПК України потребує вдосконалення і з позицій розширення кола осіб, яким апелянт має направити копію своєї апеляційної скарги. До таких осіб, в першу чергу, належать треті особи, що заявляють самостійні вимоги та ті, що не заявляють самостійних вимог.

Ще однією підставою для повернення апеляційної скарги є недодання до неї документів, що підтверджують сплату судового збору у встановленому порядку і розмірі (ст. 265 ГПК України). Порядок

сплати і розмір судового збору встановлено Законом України «Про судовий збір» [50]. Відповідно до ст. 8 згаданого закону особа може звернутися з клопотанням про відстрочку, розстрочку або сплату судового збору у меншому розмірі. У разі відмови у задоволенні такого клопотання апеляційна скарга підлягає поверненню. Якщо оскаржується рішення, яке виносилось за вимогами, що є одночасно майновими і немайновими, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового характеру, та за ставками, встановленими для позовних заяв немайнового характеру. Якщо рішення суду першої інстанції оскаржується тільки у частині за майновою (немайновою) вимогою, судовий збір сплачується за ставкою, передбаченою для цієї вимоги, також відповідно з оскаржуваної частини рішення.

Ще однією підставою повернення апеляційної скарги є подання скарги після закінчення строку, встановленого ч. 1 ст. 256 ГПК України. Строк, встановлений законодавством для подання апеляційної скарги, не підлягає скороченню або продовженню. Якщо скаргу подано після закінчення цього строку і не подано клопотання про його відновлення, апеляційна скарга підлягає поверненню.

На нашу думку, апеляційний суд не повинен виходити за рамки аргументів апеляційної скарги, але може виникнути деяке відхилення від принципів диспозитивності та змагальності, надавши їм повноваження виходити за рамки таких аргументів у разі незаконності оскарженості судового акту з метою належного захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, передбачених законом. Але якщо мова йде про перевірку правильності встановлення фактичних обставин справи, тоді повноваження апеляційного суду виходити за межі аргументів такої скарги повинні бути обмежені. Адже кожна сторона повинна доводити обставини, на які вона посилається, як основу своїх вимог та заперечень, а суд лише створює для цього сприятливі умови. Це дасть можливість перенести центр вирішення конфліктів на рівень господарських судів

першої інстанції, що відповідає юридичній природі апеляційних судів як інстанції для розгляду незаконних та необґрунтованих судових рішень та рішень, не дублюючи повноваження місцевих суди, притаманні останньому. Як зазначає А. Підцерковний, «це прямий шлях до порядку в господарських відносинах та їх інтенсифікації» [40, с. 513].

У той же час, перевіряючи правильність застосування норм господарського права, апеляційний суд з'ясовує, чи діє ця норма, чи підзаконні акти, на які суд посилався при вирішенні спору, відповідають нормам закону, аналогія закону та закону проведена правильно, і врешті-решт, суд правильний за умови тлумачення чинного закону.

Відповідно до визначення В. Плевако, «обов'язковим елементом повноважень господарського апеляційного суду є перевірка правильності застосування правових норм господарським судом у процесі вирішення господарського спору. Законність судового рішення залежить від дотримання матеріального чи процесуального законодавства сторонами, третіми особами, судовими представниками та іншими особами, які беруть участь у розгляді справи. Він більше залежить від суду, від його дотримання норм процесуального права, які визначають повноваження суду, а також порядку розгляду та вирішення цивільних справ» [37, с. 201].

«Переглядаючи оскаржуваний судовий акт, апеляційний господарський суд встановлює правильне застосування норм процесуального права, зокрема щодо: складу господарського суду; порядку повідомлення осіб, які беруть участь у справі, обов'язкове зазначення в мотиваційній частині закону, яким керувався суд при прийнятті рішення; обов'язкове прийняття рішень та підписання суддями, які входили до складу колегії тощо» [36, с. 67].

Окрім перевірки законності оскарженого судового акта, апеляційний суд також перевіряє його обґрунтованість. Виправданим вважається рішення суду, в якому висновки суду по суті позову

узгоджуються з фактичними обставинами справи, встановленими повною і всебічною перевіркою доказів, її дослідженням і належною оцінкою. Тому, відповідно, рішення господарського суду, прийняте з урахуванням обставин, які суд вважав доведеними, не є виправданим, хоча вони не підтверджуються зібраними у справі доказами.

Правильно застосовувати норму права неможливо без встановлення фактичних обставин справи. Тому, коли апеляційний суд перевіряє оскаржуваний судовий акт на відповідність йому матеріального та процесуального законодавства, виникає необхідність перевірити також правильність встановлення фактичних обставин, важливих для встановлення об'єктивної істини у справі. Відповідність принципу обґрунтованості – це показник, який свідчить про досягнення об'єктивної істинності справи. Адже висновки про наявність фактичних обставин, що мають юридичне значення, господарський суд робить на підставі оцінки доказів у матеріалах справи та містить інформацію про ці обставини. Усі інші обставини, на думку учасників судового розгляду, мають юридичне значення, але суд не визнав їх, вони не встановлені, а тому не можуть бути підставою для виникнення, зміни та припинення прав та обов'язків у суперечливі матеріальні відносини.

«Під час перевірки обґрунтованості судового акта апеляційний господарський суд перевіряє точність визначення самого предмета доказування та встановлення фактів, що становлять цей предмет доказування. Предмет доказування включає основу позову та заперечення проти нього, а також обставини, визначені в гіпотезі правових норм, що регулюють спірні правовідносини» [34, с. 35]. Тому предметом доказування вважається коло фактів, які повинні бути встановлені для правильного вирішення господарського спору.

Варто зазначити, що кожна сторона повинна доводити обставини, на які вона посилається, як основу своїх вимог та заперечень. Позивач повинен довести факти, якими він обґрунтовує позов, а відповідач –

обставини, якими він обґрунтовує заперечення проти позову. Таким чином, докази подаються до суду безпосередньо учасниками процесу. Виходячи з позовних вимог та заперечень проти позову, суд визначає предмет доказування, а також ті обставини, які повинні бути встановлені для правильного застосування закону до спірних правовідносин. Якщо доказів недостатньо для належного вирішення спору, суд пропонує заінтересованій особі надати їх, а в разі необхідності – надати допомогу в їх відновленні.

Господарський суд апеляційної інстанції перевіряє, чи правильно визначено предмет доказів для конкретного спору, чи запросив суд сторони справи довести обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, тобто перевіряє висновки господарський суд про недоведені обставини справи, що становлять предмет доказування. Якщо місцевий господарський суд не зможе з'ясувати ці обставини, апеляційний суд уповноважений усунути цей упущення і повинен встановити фактичні обставини справи, а оскаржуваний судовий акт вважається необґрунтованим.

Як зазначила Л. Ніколенко: «У ході розгляду справи апеляційний господарський суд на підставі доказів у справі та додаткових доказів повторно розглядає справу. Додаткові докази приймаються судом, якщо заявник обґрунтував неможливість подання його до суду першої інстанції з незалежних від нього причин» [35, с. 174].

Так, апеляційний господарський суд перевіряє обґрунтованість судового акта як на підставі наявних у справі доказів, так і на підставі додаткових доказів, поданих учасниками апеляційного провадження. Таким чином, обсяг функціональних повноважень господарського суду апеляційного суду залежить від можливості надання додаткових доказів учасниками апеляційного провадження. Зокрема, апеляційний суд наділений такими повноваженнями у випадку, якщо обставини, що

становлять предмет доказування, встановлюються саме через відсутність певних доказів і це перешкоджає правильному вирішенню спору.

3.2 Форма та зміст рішення господарського суду апеляційної інстанції

Постанова або ухвала апеляційного суду складається суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не погоджується з ухвалою) і підписується всім складом суду, визначеного для розгляду справи, якщо тільки іншого випадку не передбачено ГПК України.

Судові рішення апеляційного суду оголошуються, передаються (видаються чи надсилаються) учасникам справи, з урахуванням особливостей, які містяться в цій главі. Судові рішення апеляційного суду оскаржуються під час оскарження у випадках, передбачених цим Кодексом. Копії судових рішень апеляційного суду повторно видаються судом, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Варто зазначити, що зміст рішення апеляційного суду, складається із вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. У вступній частині постанови зазначено: (а) дату і місце її прийняття та номер справи; (б) найменування суду апеляційної інстанції, прізвище й ініціали суддів та секретаря судового засідання; (в) прізвища (найменування) сторін і особи, що подала скаргу; (г) найменування суду першої інстанції, рішення якого оскаржується, дата його ухвалення, прізвища й ініціали судді (суддів); (д) час і місце судового ухвалення рішення цього суду, дата складання його повного тексту [56, с. 22].

Описова частина має містити (а) коротко зміст позовних вимог і рішення суду першої інстанції; (б) коротко зміст вимог апеляційної скарги; (в) узагальнено доводи особи, яка подала цю скаргу; (г) узагальнено виклад позиції інших учасників справи.

У мотивувальній частині постанови зазначено: (а) обставини, які встановлено судом першої інстанції й які не було оспорено, а також визначені обставини судом апеляційної інстанції й установлені відповідно до них правовідносини; (б) доводи, за якими апеляційний суд погодився або не погодився з висновками суду першої інстанції; (в) мотив прийняття або відхилення аргументу, викладеного учасниками справи в апеляційній скарзі й відгуку на неї; (г) чи мали місце й ким були порушені, оспорені або невизнані права, інтереси або свободи, особа звернулася до апеляційного суду за захистом яких; (д) висновок результатів розгляду апеляційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд апеляційної інстанції [56, с. 24].

В резолютивній частині рішення зазначаються: (а) висновок апеляційного суду по суті вимог апеляційної скарги та позовних вимог; (б) новий розподіл судових витрат, понесених у зв'язку з розглядом справи в суді першої інстанції, у разі скасування чи зміни судового рішення; (г) розподіл судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи апеляційним судом; (д) строк та порядок набрання законної сили судовим рішенням та його оскарження; (г) судом встановлено граничний строк для суб'єкта владних повноважень для подання до суду першої інстанції звіту про виконання рішення, якщо це вимагає певних дій.

Відповідно до ст. 284 ГПК України постанова суду апеляційної інстанції набирає чинності з дня його прийняття, а ухвала – з моменту її оголошення. Ухвала, винесена судом поза судовим засіданням або в судове засідання у разі неявки всіх учасників справи, розгляд справи в письмовому провадженні, набирає чинності з моменту його підписання суддею (суддями).

Слід зазначити, що після закінчення апеляційного провадження матеріали справи, крім тих, що зберігаються виключно в електронній формі, повертаються до суду першої інстанції, який розглядав її протягом п'яти днів з дня вручення рішення (визначення) учасникам

справи. Результатом застосування повноважень апеляційним судом в частині залишення чи зміни рішення господарського суду є завершення апеляційного провадження, оскільки спірні правовідносини вважаються вирішеними. Однак це не завжди можливо. Тому апеляційний суд також має право скасувати оскаржуваний судовий акт та прийняти нове рішення.

Прийняття нового рішення є головним з повноважень апеляційного суду, оскільки така влада відповідає цілям апеляційного провадження – завершити провадження на цій стадії процесу та усунути судову помилку [15, с. 41]. Апеляційний суд приймає нове рішення, коли займає іншу позицію щодо висновків судового суду про права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, тобто допущена ним помилка виправляється, а незаконне та необґрунтоване рішення – скасовано. Отже, право приймати нове рішення – це право усунути недоліки з точки зору його законності та обґрунтованості.

Варто зазначити, що право приймати нове рішення виникає на тих же підставах, що і право на зміну рішення господарського суду апеляційним судом. Зокрема, підстави для скасування або зміни рішення господарського суду першої інстанції про апеляційне оскарження та прийняття апеляційним судом нового рішення, передбаченого вичерпним переліком ст. 269 ГПК України [10], є: 1) з'ясування обставин неповне, які мають значення для справи; 2) обставини, що мають значення для справи є недоведеними, що їх місцевий господарський суд визнав встановленими; 3) висновки, викладені у рішенні місцевого господарського суду не відповідають обставинам справи; 4) матеріальне чи процесуальне право порушені або не правильно застосовані. Загалом зазначені підстави можна звести до необґрунтованості та незаконності.

Відзначимо, що у рішенні Судової палати у господарських справах від 25 листопада 2018 року. У позові, поданому ТОВ «Інвестбуд

Корпорейшн» до українського консорціуму «Екосорб» про повернення майна та стягнення суми, Верховний Суд Україна звернув увагу на той факт, що рішення є законним, якщо суд, виконавши всі вимоги процесуального законодавства та всебічно перевіривши обставини, вирішив дотримуватися норм матеріального права, а рішення визнається обґрунтованим, при якому обставини повністю відображені, важливі для справи, а юридичні наслідки вичерпні, правдиві і підтвержені достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні. [42]

Неповне з'ясування обставин справи може мати місце в тому випадку, якщо суд першої інстанції не взяв до уваги заяви сторін щодо фактів, що складають основу їхніх вимог та заперечень. Однак навіть ці факти не завжди становлять весь спектр тих обставин, які необхідно з'ясувати. Тому суд повинен визначити всі факти, які насправді мають значення для правильного рішення суперечливого провідницького положення, хоча сторони можуть не вказувати на них.

Так, відповідно до положень статті 269 ГПК України [10] неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, є підставою для скасування рішення місцевого господарського суду. Верховний Суд України неодноразово звертав на це увагу. Недоведені обставини, що мають відношення до справи, які встановив суд, виникають, коли суд при вирішенні справи по суті визнає певні факти встановленими за відсутності необхідних доказів, його недостовірності чи невідповідності, неправильної оцінки цих доказів. Тобто обставини, які суд вважає встановленими, повинні бути обґрунтовані відповідними доказами. У разі відхилення будь-яких наявних у справі доказів суд зазначає у рішенні причину їх відхилення. В іншому випадку обставини слід вважати недоведеними, а рішення - необґрунтованим. Тому апеляційний суд уповноважений переосмислювати наявні докази, а також приймати додаткові докази.

Слід зазначити, що у випадку, коли обставини справи місцевий суд встановлює правильно відповідно до досліджуваних доказів, але на підставі яких робить неправильний висновок щодо юридичних фактів, це відображається у рішенні суду, яке є підставою для скасування такого рішення. Невідповідність висновків суду обставинам справи може мати місце і в разі неправильної оцінки обставин справи, з'ясованих судом, і помилкового визначення їх юридичного значення у зв'язку з цим.

Останньою підставою для скасування рішення господарського суду першої інстанції є порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права, що свідчить про незаконність рішення. Варто зазначити, що законодавець не наводить форми неправильного застосування норм матеріального права. Загальновизнано, що порушення норм матеріального права – це його неправильне тлумачення, а неправильне застосування – це неприйняття належної чи неналежної норми права та застосування закону до неіснуючих відносин між сторонами.

На думку І. Коліушко, «незастосування закону, полягає в тому, що суд не тільки не визначає норму права, яка повинна застосовуватися в рішенні, але і вирішує спір з порушенням закону. Ми погоджуємось, що невикористання господарським судом норм матеріального права, що застосовується як підстава для скасування рішення апеляційним судом до спірних правовідносин, матиме місце тоді, коли суд у рішенні не посилався на норми матеріального права в той же час не давав юридичної кваліфікації діям сторін та сторони, на яку покладено обов'язок, не передбачений законодавством» [23]. Крім того, до цієї групи порушень належать також випадки, коли суд застосовує норми закону, які суперечить Конституції України чи нормам міжнародних договорів, які не ратифіковані Верховною Радою України.

Отже, порушення чи неналежне застосування норм процесуального права також може бути підставою для зміни та

скасування рішення, хоча і не у всіх випадках. З цих мотивів виділяють умовні та безумовні підстави для скасування чи зміни судового рішення. Зокрема, відповідно до ст. 269 ГПК України [10] порушення або неналежне застосування норм процесуального законодавства може бути підставою для скасування чи внесення змін до рішення, лише якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення. Тому апеляційний суд у кожній конкретній справі вирішує питання про те, чи могло процесуальне порушення впливати на правильність рішення та чи порушене порушення стосується безумовної причини скасування рішення.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення комплексного аналізу апеляційного провадження в господарському судочинстві України сформульовані такі висновки: лише через роки існування України як держави, можна було пожвавити інститут розгляду апеляції шляхом створення окремої ланки в системі господарських судів та визначення її повноважень. У той же час процес розробки та вдосконалення повноважень апеляційних судів на сучасному етапі триває, особливо зараз, коли відбувається новий етап судової реформи. Порівняльний аналіз повноважень судових органів апеляційної інстанції свідчить про відсутність єдиного підходу до організації апеляційного розгляду в цілому, а також повноважень самого апеляційного суду. Тому копіювати законодавство будь-якої країни в цьому питанні, для України це було б нераціонально. Відмінності в обсязі повноважень апеляційних судів визначаються тим чи іншим видом апеляції. Повна або неповна апеляція має свої переваги та недоліки, про що неодноразово відзначали науковці донезалежного періоду, так і сучасники.

Україна повинна обрати власний напрям у визначенні повноважень господарського апеляційного суду, враховуючи специфіку господарської діяльності, яка вимагає відтворення в господарському процесі елементів оперативного та ефективного вирішення господарських спорів.

Зміст повноважень апеляційних судів, функції та завдання апеляційного провадження мають бути закріплені на законодавчому рівні для досягнення кінцевої мети господарського провадження – захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та громадян.

Суб'єктивні повноваження господарського апеляційного суду можуть бути визначені як сукупність прав та обов'язків щодо перевірки

рішень господарських судів, які не набрали законної сили, та рішень, оскаржених особами, коло яких визначається чинним законодавством в апеляційному порядку.

Зокрема, суттєві повноваження повинні характеризуватися за такими критеріями, як: 1) повноваження щодо об'єкта розгляду апеляції; 2) повноваження щодо предмета розгляду апеляції; 3) повноваження з метою здійснення права на апеляцію.

Функціональні повноваження апеляційного господарського суду стосувалися прав та обов'язків щодо здійснення різних процесуальних дій щодо перевірки законності та обґрунтованості оспорюваних судових актів, що не набрали законної сили. Аналізуючи викладене, можна сказати, що функціональні права та обов'язки містять 2 групи повноважень апеляційного суду, а саме: 1) повноваження перевіряти правильність рішень та ухвал суду першої інстанції; 2) повноваження, що визначають подальшу долю оскаржуваного судового акта.

Постанова або ухвала апеляційного суду складається суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не погоджується з постановою) і підписується всім складом суду, який було визначено для розгляду справи, якщо тільки в іншому випадку ГПК України.

Судові рішення апеляційного суду оголошуються, передаються (видаються чи надсилаються) учасникам справи. Судові рішення апеляційного суду оскаржуються у випадках, передбачених цим Кодексом. Копії судових рішень апеляційного суду повторно видаються судом, який розглядав цю справу як суд першої інстанції.

Щодо пропозицій, то ми вважаємо за доцільне ввести в господарський процес єдине рішення щодо питання про прийняття та повернення апеляційної скарги, вживши заходів для підготовки справи до розгляду відповідно до діючих стандартів ГПК України. Схоже, що такі зміни в господарському процесуальному законодавстві не погіршать рівень захисту прав та законних інтересів юридичних та фізичних осіб,

але в той же час сприятимуть здешевленню судових процесів та зменшать навантаження на суддів апеляційних судів, і, отже, суддя матиме можливість приділяти більше уваги кожній конкретній справі, що знаходиться в провадженні.

Вбачаємо перспективу в наданні повноважень апеляційним судам переглядати господарську справу в письмовій процедурі на основі матеріалів, наявних у справі, якщо клопотання надходили від усіх осіб, які беруть участь у справі, розглядати справу без їх участі; або про неприбуття однієї з осіб, яка бере участь у справі на слуханні, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час та місце слухання. Але не має сенсу проводити розгляд апеляції у загальному порядку за певними категоріями справ. Наприклад, у письмовому провадженні можуть переглядатися вимоги, предметом яких є вексельні або чекові зобов'язання, здійснення безготівкових розрахунків, надання фінансових послуг, вимоги, які визнані відповіддю на вимогу позивача, вимоги щодо майнових вимог до юридичних осіб на суму до до 5000 грн., фізичним особам – до 2000 гривень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арбитражный процесс : учебник / под ред. В. В. Яркова. – М. : Юристь, 1998. – 503 с.
2. Арбітражні суди України: історико-правовий нарис, портрети, події : наук.-попул. видання / за заг. ред. Д. М. Притики. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 324 с.
3. Беяневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / В. Е. Беяневич. – К. : Юстиніан, 2008. – 872 с.
4. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе (издание второе, исправленное и дополненное) / Е. А. Борисова. – М. : Городец, 2000. – 288 с.
5. Борисова Е. А. О гарантиях судебной защиты на стадиях апелляционной, надзорной проверки судебных решений / Е. А. Борисова // Арбитражный и гражданский процесс. – 2005. – № 1. – С. 24-27.
6. Борисова Е. А. О производстве в арбитражном апелляционном суде / Е. А. Борисова // Хозяйство и право. – 2004. – № 5. – С. 80-84.
7. Васильев С. В. Хозяйственное судопроизводство Украины : учебное пособие / С. В. Васильев. – Х. : Эспада, 2004. – 408 с.
8. Види і склад апеляційних судів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zka.court.gov.ua/sud0790/zavd/>
9. Гнатенко А. В. Повноваження апеляційного суду при перегляді рішення суду: теоретичні та практичні спірні питання / А. В. Гнатенко, Д. Д. Луспеник // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 12 (100). – С. 38-45.
10. Господарський процесуальний кодекс України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798->

11. Господарське судочинство в Україні : судова практика : застосування процесуальних норм / упоряд. : В. В. Сердюк та ін. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2014. – 832 с.
12. Господарське судочинство в Україні: судова практика. Застосування процесуальних норм / відп. ред. І. Б. Шицький. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 465 с.
13. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-12>
14. Гражданский процесс зарубежных стран : учеб. пособие / под ред. А. Г. Давтян. – М. : Проспект, 2008. – 480 с.
15. Доповідь Голови Вищого господарського суду України на Пленумі Вищого господарського суду України «Про підсумки роботи господарських судів України у першому півріччі 2019 року»// Вісник господарського судочинства. – 2019. – № 4. – С. 9-21.
16. Ємельянова І. І. Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти / І. І. Ємельянова // Право України. – 2004. – № 2. – С. 16-21.
17. Иванов И. М. Процессуальные функции гражданского судопроизводства / И. М. Иванов. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1990. – 138 с.
18. Іванюта Н. В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду // Часопис Київ. ун-ту права. – 2013.- № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yuuuu/162.pdf.
19. Згама А. О. Повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / А. О. Згама. – Одеса, 2012. – 216 с.

- 20.Згама А. О. Суб'єкти права на апеляційне оскарження в господарському судочинстві / А. О. Згама // Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку права в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 7-8 грудня 2007 р. – О., 2007. – С. 200-202.
- 21.Коваль В. М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Коваль Володимир Миколайович. – Одеса, 2003. – 212 с.
- 22.Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35 / 35–36, 37 /. – 1358 с.
- 23.Коліушко І. Новий закон про судоустрій: швидке і неякісне правосуддя від розумних, але залежних суддів [Електронний ресурс] / І. Коліушко, Р. Куйбіда // Українська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/07/15/5222168>
- 24.Коротун В.М. Функції апеляційного суду через призму понятійного апарату // АДВОКАТ . - 2012 . - № 8. - С. 35-37.
- 25.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – 2006. – № 32. – Ст. 270.
- 26.Корюков П. Моноцентричний судоустрій України: критичний погляд / П. Корюков // Юридичний журнал. – 2006. – № 2(44). – С. 113-118.
- 27.Кримінальний процесуальний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>
- 28.Ломакіна О. А. Повноваження апеляційного господарського суду під час розгляду справи / О. А. Ломакіна // Європейські перспективи. – 2012. -№ 4.- ч.2 С. 62-66.

29. Ломакіна О. А. Перегляд судових актів господарського суду в апеляційному порядку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. - «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О. А. Ломакіна. – Донецьк, 2009. – 19 с.
30. Лузан Т. Л. Здійснення права на апеляційне оскарження судових рішень у господарському судочинстві / Т. Л. Лузан, С. В. Сеник // Вісн. Верхов. Суду України. – 2012. - № 11. – С. 37-42.
31. Львов Б. Ю. Господарський процесуальний кодекс України. Постатейні матеріали. Роз'яснення // Львов Б. Ю., Кравчук Г. А., Резнікова В. В., Рогач Л. І., Крамар С. І Олійник Ю. П., К.: Юрінком Інтер, 2015. – 720 с.
32. Мамутов В. К. Арбітражні суди та економіка / В. К. Мамутов // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 1. – С. 127-131.
33. Мацелик Т. О. Правова природа повноважень суду апеляційної інстанції в господарському процесі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article
34. Ніколенко Л. М. Перегляд судових актів у господарському судочинстві : монографія / Л. М. Ніколенко; Маріуп. держ. ун-т. - Донецьк : Юго-Восток, 2013. – 490 с.
35. Ніколенко Л. М. Реалізація основних принципів господарського судочинства при перегляді судових актів / Л. М. Ніколенко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2013. – № 1. - С. 174-180.
36. Плевако В. Право на апеляційне оскарження рішень господарських судів / В. Плевако // Вісник прокуратури. – 2003. – № 10 (28). – С. 67-74.
37. Плевако В. І. Суб'єкти права апеляційного оскарження рішень господарського суду / В. І. Плевако // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 3. – С. 201-205.

- 38.Плєвако В. Неправильне застосування норм матеріального права як підстава апеляційного скасування рішень господарських судів / В. Плєвако // Вісник прокуратури. – 2003. – № 6 (24). – С. 70-74.
- 39.Подцерковний О. До проблеми примирення сторін у господарському процесі / О. Подцерковний // Українське комерційне право. – 2011. – № 11. – С. 20-26.
- 40.Подцерковний О. П. Про господарсько-процесуальні засоби підвищення авторитету судді та суду / О. П. Подцерковний // Становлення господарської юрисдикції в Україні – 20 років досвіду: матер. наук.-практ. конф., 24-26 травня 2011 р., м. Одеса : проблеми і перспективи / відп. За вип. : А. Й. Осетинський та ін. – О. : Астропринт, 2011. – С. 509-513.
- 41.Поліщук Л. В. Шляхи вдосконалення господарського процесуального законодавства / Л.В. Поліщук // Становлення господарської юрисдикції в Україні - 20 років досвіду: матер. наук.-практ. конф., 24- 26 травня 2011 р., м. Одеса : проблеми і перспективи / відп. за вип. : А. Й. Осетинський та ін. – О. : Астропринт, 2011. – С. 483-485.
- 42.Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua>
- 43.Притика Д. М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення / Д. М. Притика. – К. : Ін Юре, 2003. – 326 с.
- 44.Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
- 45.Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2018 році та першому півріччі

- 2019 року : Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 20 жовтня 2019 р. № 01-8/2351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2351600-06>
46. Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 р. № 7 // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 3. – С. 23.
47. Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам : Роз'яснення Президії Вищого господарського суду України від 22 травня 2002 р. № 04-5/570 // Збірник роз'яснень Вищого господарського суду України. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 290-292.
48. Про підсумки роботи господарських судів України у першому півріччі 2019 року та завдання на перше півріччя 2020 року : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України // Вісник господарського судочинства. – 2019. – № 4. – С. 21-23.
49. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – С. 7. – Ст. 545.
50. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3674->
51. Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України : Указ Президента України від 11 липня 2001 р. № 511/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – Ст. 1243.
52. Проблемы науки гражданского процессуального права / под ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2002. – 439 с.

53. Смола С. В. Особливості реалізації принципу процесуальної економії господарського процесу під час перегляду судових рішень / С. В. Смола // Науковий вісник Херсонського держ. Університету. – 2014. – Вип. 2. – Т. 2. – С. 48-54.
54. Степанова Т. В. Окремі питання апеляційного оскарження в господарському судочинстві (стосовно перегляду рішень у разі відновлення пропущеного строку) / Т. В. Степанова // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 3. – С. 206-209.
55. Тимофеев Ю. А. Полномочия суда второй инстанции в гражданском процессе: современные проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Тимофеев Юрий Алексеевич. – Екатеринбург, 2008. – 23 с.
56. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : монографія / Є. А. Чернушенко. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 172 с.
57. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
58. Шибіко В. П. Апеляція // Юридична енциклопедія в 6 т. / ред. кол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А-Г. – 672 с.
59. Щербина В. С. Попередження господарських правопорушень / В. С. Щербина. – К. : Либідь, 1993. – 132 с.
60. Щодо відновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги : Лист Вищого господарського суду України від 23 грудня 2002 р. № 05- 2/1486 // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 1. – С. 60.